

CONSIDERAȚII PRIVIND EVOLUȚIA COMUNITĂȚII ARMENE DIN BUCOVINA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Mirela-Ana Voicu

Armenii sunt un popor cu o străveche civilizație și cultură, a cărui origine merge înapoi până la vechii hitiți. Poporul armean, așezat în locul său de baștină pe coloana vertebrală a munților Taurus și Antitaurus, ca stat independent, cu frontiere foarte variabile în lungul istoriei sale furtunoase, a luptat ani de-a rândul împotriva cotropitorilor ce s-au succedat, iar unii l-au și stăpânit: asiro-babilonienii, medo-perșii, grecii, bizantinii, arabii; iar prin secolul al XIII-lea ultimele rămășițe ale statului armean cilician independent cad eroic sub loviturile năvălitorilor tătari și apoi turci.

După dezmembrarea acestui ultim stat armean din Asia Mică, datorită neîncetelor persecuții și atrocități ale prozeliților turci, majoritatea populației armenesti din Asia Mică va emigra spre cele mai îndepărtate țări ale lumii medievale¹.

După anul 1045, anul când armenii își părăsesc capitala, grupuri răzlețe de armeni încep să sosească și pe teritoriul țării noastre, dar majoritatea lor se așază masiv pe teritoriul Moldovei și Munteniei. După cucerirea Crimeii de către turci, domnii români îi primesc pe refugiații armeni cu brațele deschise, acordându-le privilegii de a face comerț în cuprinsul țărilor lor, iar unora chiar și boierii, deoarece armenii s-au dovedit de multe ori aliași ai domnilor în lupta antiotomană.

Documentele medievale menționează existența unei comunități armenice în nordul Moldovei în primele decenii ale secolului al XV-lea, mai precis în jurul anului 1418.

Procesul istoric al așezării primilor coloniști armeni în zonă este pus de unii autori în legătură cu marele cutremur din 1313 care a distrus capitala Armeniei, Ani², așa cum rezultă din tradiția păstrată de armenii din Suceava. Cu toate acestea, prezența armenilor în Moldova este anterioară secolului al XV-lea, așa cum afirmă și un reputat cercetător al istoriei armenilor, Sergiu Selian, în lucrarea *Schiță istorică a comunității armenice din România*, în care plasează acest început în secolul al XI-lea³.

În același sens se pronunță și marele istoric Nicolae Iorga care afirma în lucrarea *Choses d'art arméniennes en Roumanie* (1935): "S-a constatat prin documente existența armenilor din Moldova de prin secolul XIV. Ei erau aici înainte chiar de întemeierea principatului. Cum principatul Moldovei a fost în realitate creat pe calea comerțului, acei care au urmat această cale a comerțului au devenit colaboratori la crearea statului național în Moldova. Așa încât armenii sânt oarecum părinții Moldovei"⁴.

Armenii care au imigrat în anul 1418 din Armenia în Moldova erau în număr de 3000 de familii și s-au așezat cu voia domnitorului Alexandru cel Bun în șapte orașe: Suceava, Cetatea Albă, Vaslui, Botoșani, Dorohoi, Hotin, Cernăuți⁵.

Din punct de vedere religios, armenii din Bucovina erau subordonați Catolicosului din Ecimiatzin (Armenia) și Patriarhiei Armene din Constantinopol⁶. Cu toate că au beneficiat de libertăți depline și toleranță din partea domnitorilor Moldovei, în secolul al XVII-lea, în timpul domniei principelui Moldovei, Gheorghe Duca (1669-1672), se înregistrează emigrarea masivă a armenilor, mai ales din Suceava, sub conducerea episcopului Mennas, către Polonia și Transilvania.

Cauza acestei emigrări în masă a armenilor a constat în dările exagerate și în implicarea unora dintre liderii comunității în "conjurația boierilor", înscenată de un anumit Mihail Hâncul (probabil de origine armeană), domnitorului la 29 octombrie 1671⁷.

Informații despre procesul de emigrare ne oferă și Ion Budai Deleanu care afirmă că, dintre armenii vechi așezați în Moldova la începuturile epocii medievale, “mulți plecară în Ardeal și în Polonia, unde erau foarte numeroși dar în multe privințe mai bine organizați; ei se ocupau cu negoțul, care la ei era mai ales negoț de vite, anume: cai, boi și capre și într-aceasta erau statului de folos...”⁸.

La începutul secolului al XVIII-lea constatăm fenomenul invers. Astfel, la 1704, în timpul domniei lui Mihai Racoviță (1703-1705) s-a mărit numărul armenilor din Suceava prin sosirea unor conaționali din colonia armeană Elisabetstadt din Transilvania. Această venire a fost pusă în relație cu evenimentele petrecute în timpul războiului kurușilor, când, datorită loialității armenilor față de Împărat, casele acestora au fost incendiate și distruse din ordinul principelui Francisc al II-lea Rakoczy⁹.

Întărirea elementului armenesc din Bucovina se constată și la Cernăuți unde se aflau numeroși negustori armeni, iar comunitatea beneficia de două biserici proprii. În 1740, când cele două biserici construite de armeni au ars în incendiul care a mistuit orașul, armenii formau jumătate din populația acestuia¹⁰.

Războiul încheiat în 1774, cu victoria Rusiei, consfințită prin pacea de la Kuciuk-Kainargi a reactivat interesele marilor puteri în zonă, în special ale Austriei. Prin presiuni diplomatice, militare dar și corupție, la 7 mai 1775 se semna Convenția austro-otomană prin care nordul Moldovei (Bucovina) cu vechea capitală Suceava și mormântul marelui Ștefan de la Putna, intra în componența Imperiului Habsburgic¹¹.

Ca o consecință a acestui act, la 1 octombrie 1777 populația Moldovei austriece era chemată să depună jurământul de credință față de noua stăpânire. Împărăteasa Maria Tereza a făgăduit noilor supuși respectarea legilor și obiceiurilor țării. În aceeași zi, domnitorul Grigore al III-lea Ghica era decapitat în palatul de la Iași¹².

Din perspectiva acestor evoluții, situația comunității armenie din Bucovina a înregistrat modificări considerabile. Astfel, pe lângă vechii armeni, locuitori ai provinciei, în zonă au venit și numeroși armeni din Galiția, cu sprijinul direct al autorităților imperiale.

Armenii galițieni erau greco-catolici și depindeau de Patriarhia armeană unită de la Lemberg. Conform istoricului Dimitrie Dan, armeni galițieni formau o naționalitate distinctă, polonezo-armeană care-și sacrificase tradițiile, limba maternă și obiceiurile în schimbul păstrării serviciului liturgic în limba armeană¹³.

Curtea de la Viena a încurajat pe negustorii armeni galițieni să se stabilească în Bucovina, mai ales la Suceava. Astfel, într-un raport din 22 noiembrie 1779, trimis de Enzenberg, mareșalului von Hadyk, președintele Consiliului Aulic de Război, se spunea că: “a trimis aici armeanul Nikorowicz din Lemberg pe fiul său, Johann, împreună cu Bernhardt Bogdanowicz, să chibzuiască în privința poziției și împrejurărilor comerțului și colonizării”¹⁴.

Mobilurile Curții vieneze erau explicate de Enzenberg astfel: “Prea Înalta Curte se îngrijește stăruitor ca negoțul din țările turcești, din vecinătate, apoi din Ucraina, să fie tras înapoi, în statele austriece și împreună deci și familiile armenesti bogate”¹⁵.

Eforturile Vienei în acest sens s-au soldat cu sporirea numărului armenilor din Bucovina în general și din Suceava în principal la 131 de familii sau 655 de persoane până la 1779. Deși Împăratul Iosif al II-lea a declarat Suceava oraș liber în 1786 la cererea negustorilor armeni veniți din Galiția, creșterea numărului acestora s-a făcut foarte încet și nu în măsura dorită de Viena¹⁶.

De asemenea, armenii orientali sau “gregorienii” din Bucovina au beneficiat și ei de măsuri favorabile din partea Curții vieneze. Astfel, la 15 martie 1787 Împăratul Iosif al II-lea a permis acestora să-și poată aduce preoți din Armenia, aflați sub jurisdicția patriarhului din Constantinopol și sub ascultarea Catolicosului din Ecimiatzin¹⁷.

Efectele politicii de colonizare au avut ca rezultat atragerea câtorva familii armenesti dintre cele mai bogate cum ar fi: familiile Abramowicz, Anonowicz, Bogdanowicz, Cristofowicz, Malewicz, Moszor, Nerses, Symonowicz care au cumpărat moșii ce cuprindeau sate sau părți de sate ca: Răstoaca, Stănești, Sinăuți, Vijnița etc. De-a lungul secolului al XIX-lea s-a ajuns la situația că, din cei aproape 200 de mari proprietari funciari, doar 10-11 mai erau români localnici¹⁸.

De altfel, la începutul secolului al XIX-lea, mai precis în 1802 existau 205 familii armenesti cu aproximativ 965 de persoane¹⁹. Din punct de vedere al numărului de case armenesti, acestea se cifrau la 200 în Suceava în 1820, 30 la Cernăuți și 10 la Siret, în aceeași perioadă²⁰. În scurt timp, în jurul anului 1825 erau consemnate în Suceava 250 de familii armenesti, pentru ca în anul 1857 numărul acestora să crească la 350 de familii²¹.

Creșterea numărului armenilor din Bucovina a înregistrat apogeul la 1864, când sunt atestate 1000 de familii cu aproximativ 5000 de persoane²². Peste numai cinci ani, la 1869, statisticile consemnează o scădere dramatică a numărului armenilor la 2000 de persoane²³, pentru că în 1875 aceștia să fie incluși deja la capitolul "alte naționalități" alături de polonezi, țigani, turci și evrei, numărând în total 10 307 persoane²⁴, din care, conform altor izvoare, 1710 ar reprezenta numărul armenilor²⁵.

Informații importante referitoare la cifra de populație a comunității armenilor se pot extrage dintr-o evidență oficială a repartiției pe confesiuni care ne arată că: grupul armenilor orientali cuprindea 564 de membri, iar cel al armenilor catolici 747, formând un total de 1341 persoane. deceniul al VIII-lea al secolului al XIX-lea²⁶.

În conformitate cu rapoartele oficiale, la 1891 comunitatea înregistra o scădere a numărului de membri, așa cum consemnează și Dimitrie Dan, care vorbește de aproximativ 300 de familii și 1200 de persoane²⁷.

Nu puteam încheia această incursiune fără a sublinia câteva aspecte importante privind evoluția socială și economică a comunității armenilor din Bucovina, și, de ce nu, aportul la moștenirea culturală a provinciei.

Centrele principale locuite de armeni în Bucovina erau Cernăuți, Suceava și Siret, localități în care, ca și în alte orașe populate de ei, armenii aveau consilii de primărie alcătuite din 6-12 membrii, jurați aleși de comunitate, judecătore și alte instituții. În localitățile în care comunitatea armeană era mai puțin numeroasă existau totuși reprezentanți ai acesteia la nivelul primăriei și al judecătorei²⁸. Unii reprezentanți ai comunității armenilor în organele administrației locale au ajuns să dețină demnități publice. Astfel, un anume Petrovici a devenit primar la Cernăuți iar Hovhannes Cojocar, prefect de Humor. Mai mult, Mosia Tosocrațki și Ceaikovski au devenit membri în Parlamentul austriac²⁹.

Pe plan economic, comunitatea era implicată în activități comerciale, meșteșugărești și agricole. Astfel, la Suceava în 1813, negustorii armeni și evrei, estimați la 403 persoane, reprezentau majoritatea negustorilor din oraș³⁰.

Comercianții armeni aveau legături în branșă cu Viena, Lvov, Iași, orașe pe care le aprovizionau cu bumbac și carne. Activitatea acestora era însă îngăduită de legislația austriacă și de puternică concurență a evreilor. În schimb, negustorii armeni aduceau pe piața bucovineană arme, țesături, mirodenii și aur.

Comunitatea armeană era deosebit de activă și în producția meșteșugărească de săpun, lumânări, mezeluri, brânzeturi, băuturi spirtoase, piei, medicamente, și giuvaere³¹.

La vârful ierarhiei se aflau însă marii proprietari funciari, care, deși formau doar un sfert din populația armeană, dețineau, așa cum am arătat mai sus, o treime din pământurile regiunii. În acest sens, remarcăm exemplul oferit de marele latifundiar Prunculian care,

la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea stăpâna satele Liteni, Stejăroaia, Brăiești, Tolova, Corlățel, Măzănești iar în Suceava avea o vilă.

Dintre alți mari proprietari funciari remarcăm pe Georges Capri, frații Andreas și Kristof Arionovici, Asachevici, Bogdanovici, Bohosievici, Ștefanovici, Aivas, Zahariasevici, Zadurovici³².

Comunitatea armeană a beneficiat de o organizare proprie, reglementată printr-un statut aprobat de autoritățile imperiale. Conform acestuia, comunitatea era condusă de Marea adunare formată din 12 membri și epitropia alcătuită din 7 membri. Ca modalitate de lucru, adunarea era convocată odată pe an pentru a asculta darea de seamă a epitropiei și a aproba bugetul. Nu exista însă o deplină separație între cele două instituții, atâta vreme cât președintele Adunării era și președintele epitropiei³³.

Pe plan religios, armenii nu beneficiau de un eparh propriu, comunitatea aflându-se sub dependența directă a Patriarhiei armenie de la Constantinopol. Astfel, Dimitrie Dan, care s-a ocupat îndeaproape de problematica și statutul bisericii armenie din Bucovina, ne arată chiar și procedura investirii în rang bisericesc: "candidatul de preoție călătorește la Constantinopol unde ia în instruire dogme și ritualuri și apoi chirotonia în preoție de la arhiepiscopu. După sântire mai rămâne elu în clausură strânsă lângă biserica mitropolitană unde petrece 40 de zile în închinare esărcefă preoțescă și abia își poate începe activitatea în păstorie"³⁴.

Suceava, ca centru spiritual al comunității armenie din Bucovina, dispunea de o parohie de rit armeano-oriental, deservită de doi parohi. De această parohie depindea și colonia armeană formată din 10-15 familii de la Gura Humorului, acolo unde s-a sfințit o biserică din piatră, ridicată prin contribuția credincioșilor la 1867³⁵. Contribuția acestei minorități etnice la patrimoniul cultural al Bucovinei a fost substanțială și originală.

Membrii marcantă ai comunității și-au adus aportul la propagarea culturii. Astfel, familia baronului Capri din Iacobesti se mândrea cu o importantă colecție de obiecte arheologice, iar familia Popovici din Vatra Dornei, dispunea de o bogată bibliotecă. În același sens trebuie să menționăm existența la Cernăuți a unei filiale a Uniunii Generale Armenie de Binefacere și, tot aici, la 1879 s-a înființat - tot ca o acțiune de binefacere - Școala catolică episcopală "Isahachian" dedicată orfanilor din Bucovina, Basarabia și Galiția³⁶. De asemenea, în Suceava a fost înființată, încă din 1824, o "școală națională" de patru clase, pusă sub patronajul Sf. Grigorie Luminătorul. Obiectivul acestei școli reiese din inscripția pusă cu ocazia inaugurării edificiului, în care se afirma: "Școala aceasta cu totu conținutul ei s'a diditu întru mărirea Domnului cu averea proprie a națiunii armenie, cu credința în Luminătorul, pentru folosul tinerimii armenie din orașul Suceava"³⁷.

Nu avem pretenția că am epuizat subiectul abordat, dar considerăm că am reușit să subliniem câteva aspecte, referitoare la existența, tradițiile, obiceiurile și cultura populației de origine armeană din Bucovina.

În pofida vicisitudinilor istorice și a ponderii numerice reduse în ansamblul populației provinciei, armenii bucovineni au avut o contribuție importantă în toate domeniile, aducându-și aportul la evoluția spre modernitate a economiei și culturii Bucovinei, în secolul al XIX-lea.

În acest sens, ni se par semnificative aprecierile făcute de Arșavir Aterian, în revista de armenologie "Ani" din 1994 (fondator Hagop Djololian-Siruni): "Armenii-ca și românii-dacă s-ar fi bucurat de o conjunctură istorico-geografică puțin mai favorabilă, ar fi făcut cu adevărat minuni. Și așa, în restriște-au dat dovezi cu nemiluita, și dau și astăzi, de ceea ce sunt în stare să facă atât în cultură, cât și în civilizație, reuniți pe un petec de pământ sau risipiți în întreaga lume, în mijlocul altor popoare mai mult sau mai puțin ospitaliere"³⁸.

ANEXE

1. Hartă cuprinzând repartitia populației pe confesiuni religioase (sfârșitul secolului al XIX-lea).
2. Hartă cuprinzând repartitia pe naționalități și limbi vorbite a populației din Bucovina (a doua jumătate a secolului al XIX-lea).
3. Abecedar armean.
- Carte de rugăciuni armenesti (prima jumătate a secolului al XIX-lea).
4. Miniaturi armenice (secolul al XIV-lea – secolul al XVI-lea).
5. Hrisovul din 30 iulie 1401 al domnitorului Alexandru cel Bun privind înscăunarea unui episcop armean la Suceava.
6. Hartă privind imigrările spontane și colonizările cu elemente etnice alogene în Bucovina (secolul al XVIII-lea – secolul al XIX-lea).
7. Negustor armean din Bucovina.
8. Biserici armenesti sau cu elemente de inspirație din Orientul caucazian.

NOTE:

1. V. Mestugean, *Istoria Armenilor*, vol. II, 1923, p. 33-50.
2. Dimitrie Dan, *Armenii Orientali din Bucovina*, Cernăuți, Arch. Silvestru Morariu Anurie 1891, p. 4.
3. Sergiu Selian, *Schiță istorică a comunității armenice din România*, Editura Ararat București, 2005, p. 31.
4. Apud Sergiu Selian, *op. cit.*, p. 17.
5. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 6.
6. Sergiu Selian, *op. cit.*, p. 32.
7. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 22.
8. Ion Budai Deleanu, *Scurte observații asupra Bucovinei*, în "Gazeta Bucovinei", 27. II-III. III. 1894.
9. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 26; vezi și Vasile Șotropa, *Urme din timpul curuților*, în "Arta și Someșana", Năsăud, nr. 17, p. 127-128.
10. Sergiu Selian, *op. cit.*, p. 34.
11. Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775-1944)*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1993, p. 38.
12. *Ibidem*, p. 39.
13. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 30.
14. Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei, vol. I, (1774-1862)*, Editura Academiei Române, București, 1993, p. 178.
15. *Ibidem*, p. 179.
16. *Ibidem*.
17. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 30.
18. Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 180.
19. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 29.

20. Sergiu Selian, *op. cit.*, p. 33.
21. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 29.
22. Sergiu Selian, *op. cit.*, p. 33.
23. T. V. Stefanelli, *Einige statistische und historische Daten aus der Bukowina*, în vol. *Kultur historische und etnografische Skizzen über die Rumänen der Bukowina*, f. a. , p. 15.
24. *Ibidem*, p. 16.
25. Sergiu Selian, *op. cit.* , p. 34.
26. *Die Bukowina. Monographie vorwort. Der Landes Gendasmerie...*, Leipzig, 1890, p. 122.
27. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 29.
28. Sergiu Selian, *op. cit.*, p. 32.
29. *Ibidem*, p. 33.
30. Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 245.
31. Sergiu Selian, *op. cit.*, p. 32.
32. *Ibidem*.
33. *Ibidem*, p. 33.
34. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 40.
35. *Ibidem*, p. 38.
36. Sergiu Selian, *op. cit.*, p. 33.
37. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 40.
38. Arşavir Acterian, *Din întâlnirile mele cu Siruni*, în ANI, anul I, vol. I, 1994, serie nouă, p. 22.

SUMMARY

Very few nations had, throughout the history of the world, the destiny that the Armeniens had. Placed in a geographical area, both strategic and vulnerable enough, the Armenien state and people crossed over 2500 years of stateliness and decay.

The Armenien people's homeland was an Alpine continental platform found at about 1700 metres, dominated by mountains peaks as Ararat, Sipan and Aragatz and watered by the lakes Van, Sevan, and Urmia. From the mountains of Armenia spring the rivers of Western Asia, Tiger and Euphratus, Arox and Kura. In the ancient times, the historical Armenian's state was contiguous with Mesopotamia, Minor Asia and Transcaucasia. This people settled in its native land on the axis of Taurus and Antitaurus Mountains, as an independent state, with very changeable borders along its violent history, fought years and years against the conquerors that succeeded and even possessed it; the Assyro-Babylonians, the Medo-Persians, the Greeks, the Byzantine Empire, the Arabians; that's why during the XIII-th century, the last parts of the independent state called Little Armenia (Armenian Cilicia) are conquered by the Great Chan of Tartary and after that by the Ottoman Empire.

After the disintegration of this last Armenien state in Minor Asia, most of the people from this area will emigrate to other medieval countries, due to the persecutions and atrocities of the Moslem proselytes. After 1045, the year when the Armeniens left their capital Ani, many sporadic groups came and settled in Moldavia and in Valachia. After the Turks conquered the Crimean land, Romanian rulers accepted the Armenien refugees, and granted them the privilege of commerce in their countries and many other dignities, because the Armenien people proved to be their allies in the battles against the Ottoman Empire.

In all the documents found it is registered the existence of this community in the North of Moldavia even from the XIV-th century as Nicolae Iorga mentioned in "Choses d'art arméniennes en Roumanie", calling them "co-workers" to the settling up of the medieval state of Moldavia and somehow-"parents of Moldavia", referring to the importance of their commercial activity.

In Bukovina, they fit in harmoniously, being well represented in fairs and towns like: Suceava, Cernăuți. If during the XVII-th century, they happened to leave Bukovina for Transylvania and Poland, for economical and political reasons; in the next centuries, the XVIII-th and the XIX-th, we may say that most of them came back, both in Suceava and Cernăuți. This phenomenon was stimulated and encouraged by the Habsburg Empire after Kuciuk-Kainargi, and that's why there were about 655 Armeniens in 1779, and at the beginning of XIX-th, at 1802-about 205 Armenien families with 965 members.

The greatest number was registered in 1864 when this community in Bucovina reached 5000 members. We also may underline the fact that they had their own administrative structure, rules and religious life. The Armeniens from Bucovina were divided confessionally in Greek-catholics (coming from Galitzia) and Orientals (Gregorian Armeniens). Due to the importance and economic position, they managed to set up their own local administration, and have representatives in many fields like: Hovhannes-Cojocar, Mosia Tosocrațki, Georges Capris or Varteres von Pruncu (Prunculian).

They also have brought an important contribution to the development of Bukovina's culture and civilization. So that, only in the XIX-th century being established: The Catholic School "Isahachian", for the orphans from Bukovina, Bessarabie and Galitzia, in 1879, another "national school" in 1824, in Suceava and also churches like the Armenien Church from Cernăuți built between 1870-1875, Church Saint Oxen, Zanca, or the most famous of them, monastery Hagigiar built during the XVI-th century (about 1512) by Donovachian brothers (Drăgan and Bogdan).

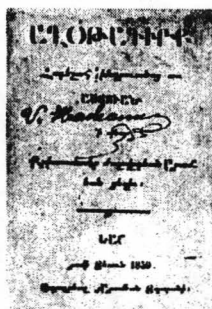
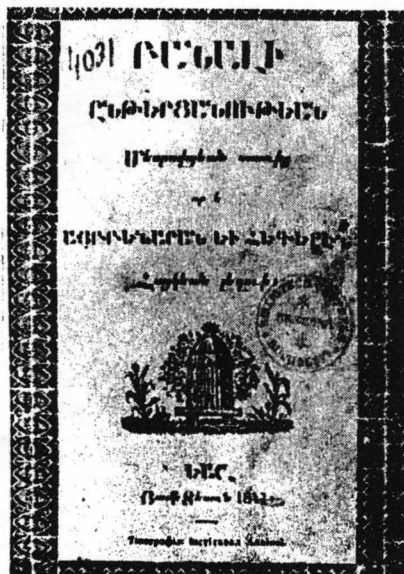
In spite of the historical hardships and their reduced number inside the population of the province, the Armeniens from Bukovina had an important contribution in all the fields of activity, playing remarkable part in the evolution of the province's economy and culture during the XIX-th century.

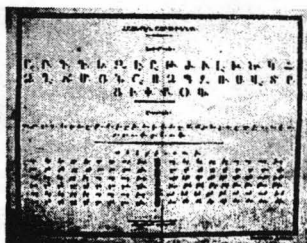
1. Hartă cuprinzând repartitia populației pe confesiuni religioase (sfârșitul secolului al XIX-lea).

2. Hartă cuprinzând repartitia pe naționalități și limbi vorbite a populației din Bucovina (a doua jumătate a secolului al XIX-lea).

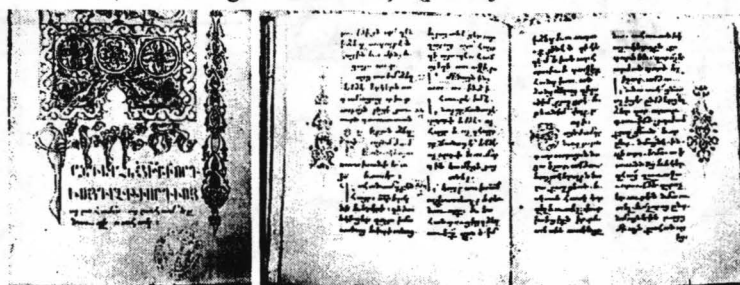

Coperta Abecedarului armean
(stânga), coperta Cărții de
rugăciuni armenesti (dreapta sus),
tipărite de Gheorghe Asachi,
și alfabetul armean inclus în
abecedar (stânga jos)

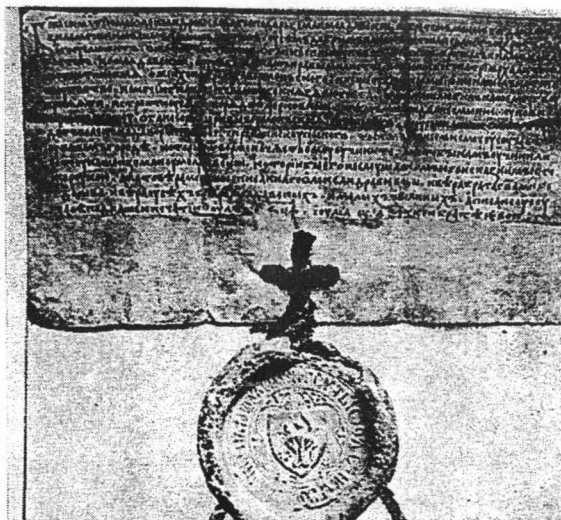
3. Abecedar armean.

Carte de rugăciuni armenesti (prima jumătate a secolului al XIX-lea).

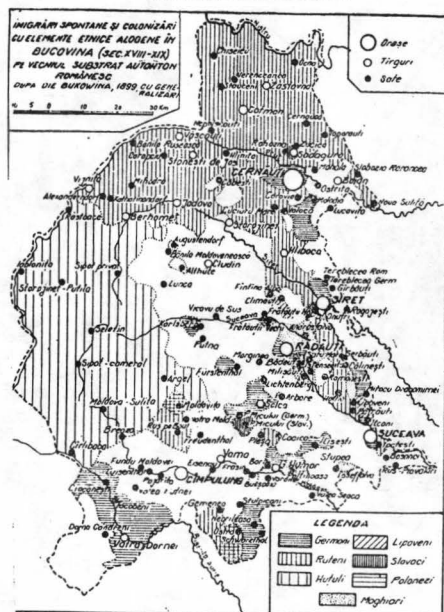

Pagină de titlu (stânga sus) și
două pagini miniate (dreapta
sus) din Evangheliarul de la
Caffa (1351); pagină de titlu
a Bibliei de la Amsterdam
din 1666 (stânga jos) și
pagină de titlu și ilustrații la
Cartea genezei din aceeași
Biblie (dreapta jos)

4. Miniaturi armene (secolul al XIV-lea – secolul al XVI-lea).

5. Hrisovul din 30 iulie 1401 al domnitorului Alexandru cel Bun privind înscăunarea unui episcop armean la Suceava.

6. Hartă privind imigrările spontane și colonizările cu elemente etnice alogene în Bucovina (secolul al XVIII-lea – secolul al XIX-lea).

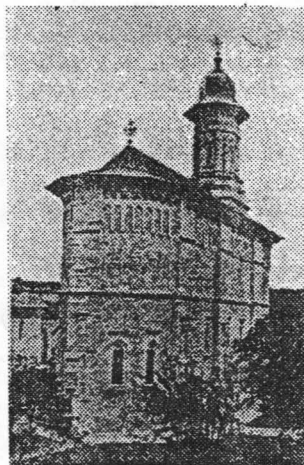
7. Negustor armean din Bucovina.

8. Biserica Sf. Oxen a mănăstirii Zamca din Suceava

Biserica Mănăstirii Dragomirna, turla: de observat armonioasa asociere a elementelor de tradiție gotică (contraforții, profilele ancadramentului de fereastră) cu elemente aparținând Renașterii și Orientului caucazian

Biserica Mănăstirii Dragomirna (jud. Suceava), vedere dinspre sud-est

Biserica Sf. Maria a mănăstirii Hagigadar din Suceava

8. Biserici armenesti sau cu elemente de inspirație din Orientul caucazian.